

Геєць В.М.,
академік НАН України,
директор ДУ “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”

ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НА ОСНОВІ РОЗШИРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СПОЖИВАННЯ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Досліджуються суперечливі наслідки впровадження заходів макроекономічної стабілізації та зростання, зокрема у сфері стимулювання внутрішнього споживання, для економіки Угорщини після 1994 року. Досвід Угорщини порівнюється з поточними тенденціями в реформуванні економіки України. Аналізуються соціально-економічні ризики й очікування сучасного етапу розвитку України.

The author searches into the contradictory consequences of introducing measures of macroeconomic stabilization and growth, particularly in the sphere of stimulating domestic consumption, for the economy of Hungary after 1994. The experience of Hungary is compared with the current trends in reforming Ukraine's economy. Also analysis is made of the socioeconomic risks and expectation of the present-day stage in the country's development.

I. Передумови політики економічного зростання в економіці Угорщини, що ґрунтується на розширенні внутрішнього споживання

У 1994 році Угорщина опинилася на межі банкрутства, що зумовило постановку завдання абсолютно нового змісту щодо здійснення економічної політики, яка привела б до забезпечення, передусім, фінансової стабільності й надалі давала можливість для розвитку. Демократичний уряд того часу мав надію, що іноземні кредитори для розв'язання першочергових завдань забезпечення стабілізації нададуть чергові кредити, як давали до цього. І гроші справді були обіцяні, але для їх отримання потрібно було виконати 15 умов, які, по суті, відповідали класичним умовам політики фінансової стабілізації, хоча, згідно із твердженнями експертів з економіки, котрі працювали на той час і були наближені до урядових кіл Угорщини, таких умов було значно більше й вони стосувалися розв'язання ряду конкретних проблем, що є предметом обговорення в даному звіті.

Угорщина проводила політику стабілізації, як і всі країни, що проходили цей етап трансформації. Особливо характерною для Угорщини була переоцінка національної валюти, згідно з якою, власне, курс валюти набув характеру поступового зниження відповідно до попереднього значення з постійним оголошенням про те, коли й на скільки це буде здійснено. Рівень, до якого девальвувалася валюта, визначався відповідно до умов, щоб не допустити падіння експорту та прискорення імпорту. Таким чином підтримувалася цінова конкурентоспроможність національної економіки. Також було підвищено тарифи на кордоні, оскільки правила міжнародної торгівлі це дозволяли, а за членства в ЄС змінити тарифи в односторонньому порядку неможливо. Це означає, що уряд Угор-

щини ще задовго до входження в ЄС подбав про захист власного економічного простору.

Переговори із профспілками сприяли досягненню домовленостей про те, що заробітна плата підвищуватиметься тільки в дуже вузькому діапазоні. Як результат, реальна зарплата зменшилася, а рівень життя знизився на третину. Ціни у споживчому секторі зросли не більш ніж на 27 %. Власне, порівняно низька інфляція сприймається легше, саме тому пішли таким шляхом. Унаслідок макроекономічної стабілізації структурні реформи набули радикального характеру, і для їх поглиблення були суттєво змінені права на отримання дотацій, що спонукало до структурних реформ у реальному секторі економіки.

Стосовно проблем соціального характеру того часу особливо важливими були зміни в підходах до оплати навчання у вищих навчальних закладах. Тобто мова йшла про цінності суспільного характеру, з тим щоби піднести рівень підготовки кадрів. Для досягнення успіху в цій справі треба було ввести, хоча б частково, оплату освітянських послуг населенням. Не менш важливо було також із допомогою такого кроку запровадити конкуренцію в закам'янілу будівлю державних послуг. Згодом оплату було скасовано, хоча сьогодні в Угорщині знову повертаються до подібних заходів. Крім того, місцевій владі дозволили брати кредити, при цьому держава не брала на себе зобов'язання з їх погашення.

Завдяки зазначеним та іншим цілеспрямованим заходам за підсумками 1996 року настала стабілізація, внаслідок якої та за підтримки структурних реформ Угорщина в 1997—2001 роках досягла економічного зростання. Саме в цей період воно стабільно перевищувало 5 %, при цьому зростання експорту становило 10 %, а робоча сила була конкурентоспроможною. У країні зросла довіра до економічної політики, що сприяло збільшенню інвестиційної активності, в тому числі й із боку іноземних інвесторів. Безробіття скоротилося до 5 %, інфляція впала з 27 % до 10 % і нижче. Дефіцит бюджету скоротився. Зовнішня заборгованість — також. Але аналіз розвитку подій у економіці та змін у політиці, результати якого підтверджують і угорські експерти з економіки, свідчить, що після 2001 року “райські” часи закінчилися. У 2002-му в Угорщині відбувся поворот у економічній політиці, який дістав назву консервативного, хоча, на нашу думку, за змістом він скоріше був соціально-популістський.

II. Зміст і характер економічної політики Угорщини в період 2000—2003 років

Консервативний поворот у економічній політиці Угорщини цього періоду означав відхід від політики підтримки зростання економіки за рахунок експорту та інвестицій, коли домінуючою стала політика підтримки збільшення внутрішнього споживання та імпорту. В основі такого повороту були рішення про підвищення (одноразово на 50 %) виплат за рахунок бюджетних коштів державним службовцям, що з часом супроводжувалося загальним збільшенням доходів

населення країни. Як результат, Угорщина потрапила в пастку подвійного дефіциту й до цього часу залишається там. Ідеться про дефіцит бюджету й дефіцит торговельного балансу. І це зрозуміло, оскільки прискорене підвищення рівня внутрішнього споживання, як правило, не може відбутися при збереженні цінової стабільності й аналогічного збільшення пропорції з боку національних товаровиробників. До цього процесу долучається імпорт, який зростає та має можливість рости скоріше.

Стимулювання споживання в Угорщині було зумовлене не економічними, а політичними інтересами, оскільки перед виборами того часу в Угорщині дві великі партії пішли шляхом роздання обіцянок, намагаючись пообіцяти якомога більше. Власне, в такому ж ключі відбувалися події й в Україні, починаючи з 2004 року, коли розпочалася передвиборна боротьба за посаду президента України й продовжилася двома виборами — 2006-го та 2007 років до Верховної Ради.

Крім того, якщо аналізувати настрої в угорському суспільстві, то вони, власне, відповідали бажанню населення мати дві основні партії. В економіці на той час спостерігалось таке:

- падіння рівня життя;
- відставання окладів державних службовців від зарплат у сфері бізнесу;
- висока централізація податків;
- зовнішня торгівля давала на внутрішній ринок $\frac{3}{4}$ імпорту;
- половина промислового виробництва працювала на експорт;
- значні зовнішні інвестиції;
- баланс ВВП був із дефіцитом, бо мав місце незадоволений попит, призводив до зростання цін, чому можна було б запобігти, збільшуючи імпорт;
- динамічне зростання споживання, в чому держава відігравала значну роль за рахунок:
 - зростання затрат на державний апарат,
 - соціальної допомоги та дотацій,
 - додання 13-ої пенсії,
 - зниження податку,
 - збільшення доходів на 35 %,
 - податкових пільг.

У цілому напрошується однозначний висновок про те, що прискорення нарощування споживання, яке відстає від зростання ВВП та продуктивності праці, веде до збільшення імпорту та боргів. Усе це якраз сталося в Угорщині, незважаючи на те, що вона мала набагато кращі умови для реформування економіки протягом усіх попередніх років, зокрема:

- Угорщина в іншій формі, ніж Україна, провела процес зміни суспільного устрою;
- в Угорщині старий і новий політичні класи не боялися комуністичної реставрації;

- приватизація в Угорщині не мала політичного характеру, як в Україні, щоб не допустити повернення назад;
- масова приватизація в Україні не відкрила шлях до капіталізації та механізми алокації ресурсів для інвестування;
- Угорщина була більше інтегрована у світове господарство;
- міні-структурна реструктуризація за рахунок жорстких бюджетних обмежень привела до надзвичайно великої кількості банкрутств підприємств (понад 10 тисяч), що відкрило шлях до формування нових. І це сталося в Україні, незважаючи на значні втрати в економіці, що мали місце в період до 2000 року;
- “культура” неплатежів та боргів швидко вичерпалася, але залишається в Україні й до цього часу, попри прискорене економічне зростання 2000—2007 років;
- політична та економічна еліти повинні принести жертви й не красти.

Можна стверджувати, що це мало місце в Угорщині (хоча не в масових масштабах), але зовсім не характерно для України. Окремо заслуговує на увагу оцінка результатів реформ у сільському господарстві, оскільки саме воно зазнало найбільших втрат унаслідок реформування. За весь період реформ виробництво в сільському господарстві впало вдвічі й так і не змогло звестися на ноги. Хоча сільське господарство Угорщини отримує допомогу ЄС, рішення в країні часто приймаються на догоду політичним, а не економічним інтересам. А оскільки в більшості випадків ці інтереси не збігаються, втручання політиків у економіку призводить до негативних наслідків.

До речі, про втручання політиків у економіку Угорщини та його негативні наслідки неодноразово йшлося на двосторонній міжнародній конференції “Від валютно-фінансової стабілізації до економічного зростання: досвід Угорщини, уроки для України”, що відбулася в Будапешті у IV кварталі 2007 року з участю великої групи фахівців із України. Про які негативні наслідки вище охарактеризованої політики економічного зростання, що ґрунтується на прискореному збільшенні споживання та імпорту, можна говорити? Передусім це зниження темпів економічного зростання починаючи з 2001 року, які до цього часу в жодному році не перевищували 5 % на рік, а навпаки, мали тенденцію до зниження й за підсумками 2006 року становили 3,9 %, а у 2007-му очікуються на рівні 2,7 %. За даними МВФ зменшилася й величина внутрішніх інвестицій у відсотках до ВВП — з 25,5 у 2002 році до 23,0 у 2006-му, — й очікується, що у 2007 році вона становитиме 21,8. При цьому дефіцит бюджету у відсотках до ВВП із року в рік був досить значним і, по суті, мав тенденцію до підвищення. У 2002 році цей показник становив –8,9 %, а у 2006-му –9,1 % до ВВП. Очікується, що у 2007 році він дещо знизиться, але буде також високим і досягне –6,3 %. Із року в рік зростає державний борг: якщо за підсумками 2002 року він дорівнював 55,6 % ВВП, то за підсумками 2006-го — 65,5 %, а у 2007-му очікується на рівні 65,8 % ВВП.

Особливо важливим і цікавим для України є те, що поточний рахунок Платіжного балансу весь час залишався від’ємним і у 2002 році становив –7,0 % ВВП,

а у 2006-му — 5,8 % за очікуваних — 4,9 % ВВП у 2007 році, а валютні резерви постійно зростали. Якщо у 2002 році вони дорівнювали 10,4 млрд дол. США, то у 2006-му — 21,6 млрд дол., а у 2007-му очікується 23,8 млрд дол. США. Очевидно, що зовнішні позики недержавного сектору за кордоном також мали значне місце, що збільшило сумарний зовнішній борг Угорщини до 91,3 % ВВП у 2006 році, а у 2007-му очікується 78,8 % ВВП. Власне, багато з таких тенденцій характерні і для України, про що йтиметься далі, хоча Угорщина ефективніше справлялася з інфляцією у споживчому секторі, яка за всі роки зазначеного періоду не перевищувала 6,5 %.

Як бачимо, така політика зростання поставила окремі макроекономічні позиції економіки Угорщини, та й показники зростання, вкрай невідгдане становище. Тому на порядок денний було винесено реалізацію пакету стабілізації (що дістав назву пакету конвергенції), узгодженого з ЄС. Його завдання — спрямування суспільних сил на узгодженість економічної політики, яка дала б змогу не тільки не допустити дестабілізації, а й забезпечити економічне зростання за рахунок прискорення росту експорту. При цьому очікується, що для досягнення у 2009 році зростання ВВП вже на рівні 4 % доведеться скоротити доходи населення, а отже, зменшитися і споживання. Проте іншого шляху немає. За прогнозами дефіцит бюджету Угорщини внаслідок проведення стабілізаційних заходів скоротиться з 9,9 % до 6,4 %, й уже на 2010 рік, згідно з програмою конвергенції, становитиме 3 %, що відповідає вимогам для країн Єврозони. Також буде проведена пенсійна реформа; на 2009 рік очікується виконання Маастрихтських критеріїв. Скоротяться бюджетні витрати на охорону здоров'я та освіту, оскільки жити за рахунок незароблених ресурсів довгий час нереально.

По суті, криза угорської економіки — це, насамперед, бюджетна криза. Свого часу (у другій половині 90-х років) стабілізаційний пакет скоротив борг із приблизно 90 % до 50 %. Але популізм початку 2000-х років знову привів боргову позицію Угорщини до попереднього рівня саме тому, що 90 % зростання дефіциту бюджету стимулювало споживання, оскільки суперництво політиків у ході виборів 2002-го та 2006 років в Угорщині перевищило фінансові можливості країни. Слід мати на увазі, що одноразове стрімке підвищення заробітної плати, приміром держслужбовцям вищого рівня, тягне за собою збільшення інших виплат. Так, в Угорщині після підвищення заробітної плати чиновникам у 2002 році на 50 % довелося піднімати на стільки ж платню лікарів, вчителів та ін. Відповідно зростали й пенсії.

У країнах із відкритою економікою така політика не веде, в першу чергу, до інфляції, а до зростання споживання, імпорту, дефіциту бюджету та боргів. При цьому треба мати на увазі, що не тільки держава, в політичному сенсі, зацікавлена у проведенні такої політики. Це вигідно й великим європейським фірмам: збільшення споживання в Угорщині вело до розширення їх виробництва. А в ЄС великі фірми мають вплив на рішення урядів країн, незважаючи на окремі попе-

редження. І ця тема також неодноразово звучала на конференції в Будапешті. За висновками угорських експертів такі попередження мали місце, проте політики, що були при владі, не брали їх до уваги. Саме тому відбувалося зростання подвійного дефіциту і, як наслідок, у рамках пакету конвергенції, з одного боку, почалася боротьба з дефіцитом бюджету, а з другого — було поставлено завдання запустити декілька великих проектів, які паралельно зі скороченням дефіциту бюджету активізували б новий процес модернізації угорської економіки.

III. Характер макроекономічних змін в Україні у 2000—2007 роках

Найбільш значущим і позитивним досягненням України в зазначений період було стрімке економічне зростання, показники якого в щорічному вимірі наведені в табл. 1 (у середньорічному вимірі це зростання за весь період становило понад 7%). Спад економічної активності спостерігався лише у 2005 році внаслідок, передусім, політичної неупорядкованості в Україні, вплив якої слід пов'язати головним чином зі спробою переглянути результати інституційних змін у економіці в частині приватизації. Це призвело до певної пасивності бізнесу, оскільки в українському політикумі та державному істеблішменті дискутувалися наміри масштабного перерозподілу власності з участю держави, що, власне, і сталося на прикладі заводу “Криворіжсталь”. Згодом ці процеси не набули масового характеру, хоча й мали значний вплив на перебіг подій у економіці в період 2004—2007 років, оскільки витрати коштів від перепродажу “Криворіжсталі” на цілі фінансування бюджету й на підтримку зростання соціальних виплат, що сприяло стрімкому збільшенню внутрішнього споживання, були досить значними і становили близько 20 млрд грн.

Можна з упевненістю стверджувати, що політичні процеси 2004 року вплинули на економіку: під час боротьби політичних сил за голоси виборців традиційно підвищився рівень доходів населення й мали місце особливо великі за масштабами трансферти соціального характеру.

Як результат, у цей період почала прискорюватися інфляція, яка за індексом споживчих цін із 2004 року вийшла за межі 10% на рік. Очікується, що свого максимуму за цей період вона досягне за підсумками 2007 року, на рівні 15—16%. Ще рельєфнішим доказом впливу політичних процесів, пов'язаних із боротьбою за голоси виборців і в 2004-му, й у 2006-му, й у 2007 роках, є індекс-дефлятор ВВП, що розрахований Держкомстатом України та який у 2004 році досяг величини 15,1%, у 2005-му — 24,5%, а в 2006-му — 13,8%. На такому ж рівні він буде й за підсумками 2007 року, наблизившись до 20%. Такого рівня інфляції економіка України не мала з 2001 року, а останній її стрибок (25,8%) був у 2000 році, коли уряд, який прийшов до влади, погасив значну частину заборгованості по пенсіях та заробітних платах.

Надалі (2001—2003 роки) економічна та бюджетна урядова політика Україні була досить стриманою й супроводжувалася високим рівнем економічного зростання, яке мало відновлювальний характер. Унаслідок зміни підходів у еконо-

Таблиця 1. Індекси деяких соціально-економічних показників України у 2000—2006 роках, у відсотках до попереднього року*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Валовий внутрішній продукт	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,1
Інвестиції в основний капітал	114,4	120,8	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0
Експорт товарів та послуг	118,8	109,7	111,1	124,1	139,0	106,3	113,7
Імпорт товарів та послуг	116,6	112,0	107,4	134,7	126,9	125,8	124,8
Реальна середньомісячна заробітна плата	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3
Сальдо експорту/імпорту товарів та послуг, млрд дол. США	3,0	2,9	3,8	2,8	6,9	1,3	—2,9
Індекс споживчих цін (грудень до грудня)	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6
ВВП на душу населення за ПКС, у поточних доларах	4130,0	4660,6	5036,0	5680,3	6596,8	7046,1	7831,9
ВВП на душу населення за ПКС	110,3	112,8	108,1	112,8	116,1	106,8	111,2
Реальні зміни ВВП на одну особу	107,0	110,3	106,2	110,5	112,9	103,5	107,8
Доходи на душу населення							
Зовнішній борг на душу населення							
Надані кредити з урахуванням кредитних вкладів у іноземній валюті до ВВП	0,11	0,13	0,18	0,25	0,25	0,32	0,45

*Розраховано за даними Держкомстату України та даними МВФ (World Economic Outlook).

мічній політиці в передвиборний період в Україні, як і в Угорщині, а також домінування політичних мотивацій у боротьбі за голоси виборців, з 2004 року в економіці почала складатися не тільки тенденція до піднесення інфляції на рівень, що може втратити передбачуваність, а й тенденція до зниження темпів зростання економіки. Як видно з табл. 2, в першому кварталі 2007 року темпи економічного зростання перевищували відповідні показники 2006-го, але вже з травня 2007 року сталася характерна зміна: почався, по суті, спад. Таким чином, за підсумками 2007 року економічне зростання передбачається на рівні 6,4 %, тобто менше за середньорічний показник усього попереднього періоду (2000—2006 років), який становив понад 7 %.

Таблиця 2. Динаміка ВВП до відповідного місяця попереднього року

Роки	Січень	Січень—лютий	Січень—березень	Січень—квітень	Січень—травень	Січень—червень
2006	109	101,5	102,4	102,7	104,0	105,0
2007	109,3	108,6	108,0	107,9	107,9	107,9
Роки	Січень—липень	Січень—серпень	Січень—вересень	Січень—жовтень	Січень—листопад	Січень—грудень
2006	105,5	105,7	106,2	106,5	106,7	107,1
2007	107,7	107,5	107,3	107,3	107,2*	106,9*

* За попередніми оцінками.

На підставі аналізу наведених даних можна стверджувати, що в період 2000—2007 років в Україні домінувала ідеологія прискореного формування політики доходів населення й, у першу чергу, заробітної плати, яка за своїми показниками випереджала зростання продуктивності праці й паралельно в короткостроковому розрізі певним чином стимулювала його, але з часом, вже в середньостроковому вимірі, така залежність втрачається, що веде до зниження продуктивності праці. Якраз останнє сталося в Україні. Вже з 2004 року продуктивність праці почала відставати від зростання реальної заробітної плати. Така невідповідність, як правило, веде до загострення інфляції. Для цього виникає декілька підстав, які можуть або в сукупності, або окремо формувати ефект зростання інфляції.

У разі, якщо країна не зазнає серйозного відтоку чи притоку капіталу, тобто її зовнішньоекономічна діяльність є збалансованою, випереджаюче зростання оплати праці над її продуктивністю, досить швидко збільшуючи платоспроможний попит населення, веде до підвищення відповідного попиту на продукцію споживчого призначення та скорочення попиту на продукцію інвестиційного призначення, що в кінцевому підсумку веде до зменшення інвестиційної активності, особливо коли рівень задоволення потреб населення значною мірою відстає навіть від раціональних норм споживання. Як результат — збільшення платоспроможного попиту населення й обмеженості задоволення його потреб за рахунок власного виробництва, оскільки за певний період ресурси потужностей вичерпуються, а інвестиційна активність знижується, й, маючи певний лаг для введення нових потужностей, починають зростати ціни.

Таким чином, країна та її уряд постають перед дилемою: змінити підходи до політики оплати праці, що досить бажано, низивши в односторонньому порядку митно-тарифний захист внутрішнього ринку та ревальвувавши національну валюту, або намагатися задовольнити зростаючий внутрішній попит за рахунок імпорту, змінюючи тим самим співвідношення в зовнішній торгівлі. Як свідчать попередні дані по Угорщині, там було прийняте політичне рішення такого змісту (хоча далеко не всі країни йдуть подібним шляхом). Аналогічний крок, обумовлений майже безперервною виборчою кампанією, зробила й Україна. У табл. 3 наведені результати порівняльних розрахунків рівня ВВП на одного працюючого й рівня оплати праці України та ряду країн Європи.

Як видно з таблиці, Україна в часі відстає за рівнем продуктивності праці від країн-сусідів, які також проходять складний процес трансформації, хоча вже фактично знаходяться в ЄС. Але за рівнем оплати праці вона стоїть вище рівня її продуктивності, і при цьому, як бачимо, різниця у співвідношенні з окремими країнами скорочується, власне, за рахунок оплати праці, а не за рахунок продуктивності. Якщо порівняти, наприклад, дві з наведених у табл. 3 країн, до яких Україна стоїть найближче як за оплатою праці, так і за продуктивністю, то розрахунки показують, що, скажімо, з Болгарією за 2005 рік вона скоротила своє відставання за продуктивністю праці на 14 %, а за рівнем оплати праці — на 27 %.

Таблиця 3. Відношення рівня оплати праці та ВВП на одного працюючого в Україні до відповідних показників окремих країн Європи, у процентних пунктах*

Країни	Співвідношення відповідних показників України та окремих країн Європи	
	2004 рік	2005 рік
Болгарія	20,1	31,2
Латвія	4,4	9,8
Литва	5,9	10,6
Польща	—0,5	2,6
Румунія	3,0	10,5
Словенія	—1,3	—0,3
Чехія	1,7	4,3
Естонія	2,1	5,8

*Розраховано за даними Інституту економіки та прогнозування НАН України.

А порівняно з такою країною, як Румунія, Україна, навпаки, відстає за продуктивністю праці, зате за зростанням оплати праці скоротила відставання на 8 %.

У цілому така тенденція в політиці оплати праці привела до того, що за підсумками 2006 року Україна наблизилася до більш як 90 % рівня оплати праці Болгарії. І є всі підстави сподіватися, що у 2007 році вона досягне рівня, близького до того, що є в Болгарії, — понад 50 %, а скоріше 60 % від рівня Румунії, при цьому більш ніж на половину відстаючи від рівня продуктивності праці в цих країнах, які за ступенем індустріалізації розвитку економіки в цілому відстають від України й фактично не мають ані розвинутого авіабудування, ні космічних технологій тощо.

Подібні приклади та порівняння в політиці оплати, зростання і продуктивності праці фактично свідчать про втрату Україною конкурентних переваг перед східноєвропейськими країнами за рахунок такого фактора, як ціна робочої сили по відношенню до продуктивності праці, а отже, і про потенційне відставання України в конкуренції, оскільки відносно випереджаюче зростання заробітної плати й відносно відставання продуктивності праці, з одного боку, скорочують ресурси для інвестування, а з другого — стимулюють до використання зовнішніх запозичень із метою споживання, а не інвестування. Тому не випадково в Україні надзвичайно швидко зростає споживче кредитування населення банками, які активно здійснюють запозичення за кордоном.

За розрахунками, проведеними в Інституті економіки та прогнозування, підвищення заробітної плати є далеко не першим чинником, що зумовлює зростання інфляції, на тлі таких факторів, як матеріальні витрати й ціни на енергоносії, особливо газ та нафту. Проте безальтернативне підвищення заробітної плати без адекватного зростання продуктивності на основі інновацій, за рахунок запозичених ресурсів, вестиме до невідповідності між затратами та ціною праці (заробітної

плати). Як результат, стимулювальний ефект зростання продуктивності праці, а отже і збільшення ВВП, втрачається.

Що стосується окремих складових, що визначають цю динаміку, слід зазначити, що таку диспропорційність у зростанні оплати та продуктивності праці в українській економіці формує ініціація її підвищення (заробітної плати). Зокрема, в експорто орієнтованих виробництвах, рівень оплати праці в яких формується зовнішніми чинниками, зростанням зарплати, що залежить від бюджетних витрат (бюджет в Україні значно відстає від європейських країн за питомою вагою витрат на фінансування капіталовкладень у основний капітал) та фінансового сектору й торгівлі, які мають надприбутки в економіці (табл. 4).

Таблиця 4. Середньомісячна номінальна заробітна плата та її співвідношення за видами економічної діяльності, 2000—2006 роки

Галузі економіки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006 до 2000, разів
Середньомісячна заробітна плата, грн								
Разом	230	311	376	462	590	806	1041	4,52
Промисловість	302	406	485	591	743	967	1212	4,01
Добувна	393	517	610	701	910	1246	1536	3,9
Переробна	271	368	441	553	701	905	1137	4,19
Хімічна	305	405	459	568	724	960	1190	3,9
Металургійна та виробництво металевих виробів	421	540	619	781	994	1287	1560	3,7
Машинобудування	222	319	387	497	640	821	1060	4,77
Будівництво	260	362	427	546	709	894	1140	4,38
Фінансова діяльність	560	833	976	1051	1258	1553	2050	3,66
Державне управління	335	396	495	577	611	1087	1578	4,71
Освіта	156	224	267	340	429	641	806	5,16
Співвідношення середньомісячної заробітної плати, %								
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Промисловість	131,3	130,5	129,0	127,9	125,9	120,0	116,4	
Добувна	170,9	166,2	162,2	151,7	154,2	154,6	147,6	
Переробна	117,8	118,3	117,3	119,7	118,8	112,3	109,2	
Хімічна	132,6	130,2	122,1	122,9	122,7	119,1	114,3	
Металургійна та виробництво металевих виробів	183,0	173,6	164,6	169,0	168,5	159,7	149,9	
Машинобудування	96,5	102,6	102,9	107,6	108,5	101,9	101,8	
Будівництво	113,0	116,4	113,6	118,2	120,2	110,9	109,5	
Фінансова діяльність	243,5	267,8	259,6	227,5	213,2	192,7	196,9	
Державне управління	145,7	127,3	131,6	124,9	103,6	134,9	151,6	
Освіта	67,8	72,0	71,0	73,6	72,7	79,5	77,4	

Як бачимо з таблиці, на першому місці у відношенні до середньомісячної заробітної плати стоїть фінансова діяльність, яка випереджає середню по економіці у 2006 році майже вдвічі. Хоча за період з 2000 року це випередження (у 2,4 разу)

скоротилося до майже 2-х разів, лідером залишається саме цей вид діяльності, заробітна плата в якому задає вже сьогодні багато в чому міжнародний банківський капітал, що вже масово прийшов у банківську сферу України й контролює більшість великих банків. За підсумками 2007 року питома вага іноземних банків може досягти 50 %.

Як відомо, деякі сектори економіки іноземних країн закриваються для іноземного капіталу за рахунок поступової та вибіркової лібералізації з урахуванням довгострокових стратегічних інтересів. Зокрема, Індії (гранично допустима частка іноземної власності в індійському акціонерному капіталі — до 40 % і може бути вищою тільки в експортних виробництвах); Туреччини (тут іноземці не можуть володіти акціями з правом голосу); Південної Кореї (частка іноземної власності в цій країні була геть обмежена — не більш ніж 10 % акцій).

Слід зауважити, що в Україні політика вільного контролю українських підприємств із боку іноземного капіталу, по суті, мало аргументована. Водночас багато країн досить активно захищають власний бізнес від активності іноземного капіталу. Вводяться обмеження щодо реалізації прибутків до обсягу зареєстрованих інвестицій: так, вивозити весь прибуток дозволяється тільки тоді, коли 80 % продукції продано на експорт. Інколи прибуток дозволяється вивозити лише через три роки. Навіть така високорозвинута країна, як Німеччина, запроваджує серйозні обмеження на присутність іноземного бізнесу у країні. Цілковита лібералізація можлива тільки в країнах із поступовим нарощенням експортного потенціалу.

Повертаючись до проблеми зростання оплати праці в Україні, на другому місці за середньомісячною заробітною платою — державне управління, де зарплата за період 2000—2006 років підвищилася в 4,71 разу й на сьогодні випереджає середню по галузях економіки в 1,51 разу. Ключовий вплив на цю динаміку справили рішення уряду України 2005 року, який істотно підняв заробітну плату вищим посадовим особам України, що привело до часткового випередження у 2005 році й основного випередження у 2006-му. Таким чином, велике значення мало політичне рішення щодо бюджетних витрат на зарплату державних службовців, яке, зрозуміло, адекватно вплинуло на збільшення заробітної плати в інших сферах та видах діяльності.

Як видно з табл. 5, хоча посадові оклади керівних працівників і спеціалістів державної служби зростали при зменшенні різного роду надбавок, але узагальнена динаміка, згідно з даними табл. 4, була чи не найвищою в Україні, що спричинило зростання заробітної плати в інших секторах економіки та пенсії.

Стрімке зростання заробітної плати та доходів населення в Україні, що випереджало збільшення реального ВВП, як уже зазначалося, не могло не призвести до прискорення інфляції та змін у торговельному балансі (з 2005 року в останньому значно прискорилося динаміка імпорту порівняно з експортом, і вже за підсумками 2006 року ми отримали від'ємне його сальдо, яке у 2007-му,

Таблиця 5. Посадові оклади керівних працівників і спеціалістів державної служби України у 2005—2007 роках, грн

Посада	Розмір окладу		
	25.02.2005	09.03.2006	12.05.2007
Секретаріат Президента України			
Представник Президента України	380	2430	2600
Керівник Головної служби	360	2280	2440
Заступник керівника Департаменту	330	2090	2236
Завідувач сектору, групи	300	1975	2113
Головний консультант-інспектор	280—290	1700	2033
Консультант	175—185	1225	1311
Спеціаліст I категорії	170	1125	1204
Спеціаліст II категорії	145	960	1027
Спеціаліст	125	830	888
Кабінет Міністрів України			
Перший заступник керівника Служби Прем'єр-міністра	355	2270	
Керівник Секретаріату, керівник групи радників	345	2200	2354
Радник, помічник Прем'єр-міністра	300—310	1980	2119
Керівник групи радників віце-прем'єр-міністра, керівник групи експертів	250	1725	2033
Головний спеціаліст, консультант, експерт	250	1700	2033
Спеціаліст I категорії	160	1125	1204
Спеціаліст II категорії	135	960	1027
Спеціаліст	115	830	888
Апарат Верховної Ради України			
Перший заступник керуючого справами	385—390	2400	2568
Керівник Секретаріату Голови Верховної Ради	330	2080	2400
Завідувач відділу у складі управління	310—320	2015	2156
Завідувач сектору	300	1950	2092
Головний консультант спеціаліст	230—260	1700	2033
Консультант, помічник-консультант народного депутата України	175—185	1225	1311
Спеціаліст I категорії	170	1125	1204
Спеціаліст II категорії	145	960	1027
Спеціаліст	125	830	888

як очікується, перевищить 8 млрд дол. США). Зрозуміло, що в цьому процесі відповідну роль відіграв і зовнішній борг України, який прискорив зростання нефакторного доходу.

На 01.10.2007 рівень державного зовнішнього боргу України становив 12% ВВП, тоді як у Польщі аналогічний показник (станом на кінець 2005 року) дорівнював 41,5% ВВП, в Угорщині — 65,5%, у Словаччині — 36,4%, у Чехії — 23,1% ВВП.

Обсяг державного боргу України (прямого та гарантованого) на душу населення становить понад 340 дол. США. У Польщі сума державного боргу на душу

населення — 3,3 тис. дол., в Угорщині — 7,2 тис., у Словаччині — 3,2 тис., у Чехії — 2,8 тис. дол. США. Причому номінальні показники державного боргу України починаючи з 2000 року істотно не змінювались. Упродовж 2000—2003 років державний борг України перебував на стабільному рівні — 75—78 млрд грн. У 2004 році сума державного боргу збільшилася до 85,4 млрд грн, а у 2005-му (після ревальвації номінального обмінного курсу гривні) знову знизилася до 78,1 млрд грн.

Станом на 31.10.2007 державний прямий і гарантований борг дорівнював 82,6 млрд грн, збільшившись із початку року на 2,05 млрд грн. Водночас, за станом на початок 2007 року, розмір зовнішнього національного боргу України становив 42,7 млрд дол. США, або 40,2 % ВВП, що перевищує середній показник для країн із низьким та середнім рівнем доходів (38,6 % ВВП). У розрахунку на душу населення обсяг зовнішнього національного боргу в Україні перевищує 950 дол. США. Тобто зовнішньоборгову позицію України визначає не державний борг, а борги корпоративного та банківського секторів.

На початок 2007 року відносний розмір зовнішнього довгострокового корпоративного боргу України (22 % ВВП) перевищив середній рівень — як для країн із перехідною економікою (14,4 % ВВП), так і для країн із низьким та середнім рівнем доходів у цілому (9 % ВВП). В Україні сумарний зовнішній борг підприємств, банків і держави (за методологією МБРР) збільшився з 14 млрд дол. США (кінець 1999 року) до 42,7 млрд дол. на кінець 2006-го й досяг рівня 40,2 % ВВП, що є загрозливим для підтримки подальшої фінансової стабілізації. А це означає, що в Україні можуть утворитися умови для дестабілізації, що призведе не до підвищення, а до зниження рівня життя населення.

І нарешті, третє та четверте місця за динамікою зростання доходів у вигляді заробітної плати посідають галузі, що працюють переважно на експорт. Це металургія та хімічна промисловість, що випереджають середній показник по економіці, відповідно, в 1,49 та 1,47 разу. Викладене вище дає підстави стверджувати, що необхідно вжити заходів для гальмування динаміки зростання заробітної плати та приведення її у відповідність до підвищення продуктивності праці. *По-перше*, це зміна підходів до витрат бюджету на збільшення видатків на заробітну плату, насамперед у сфері державного управління. *По-друге*, це розширення переговорного процесу і зміна його мотивів у політиці заробітної плати з експортерами та подолання лобізму з їхньої сторони. *По-третє*, це налагодження контролю за політикою заробітної плати у фінансовій сфері та за надприбутками.

Зауважимо, що рентабельність за цими видами діяльності перевищує середню по економіці за 2006 рік, зокрема в добувній промисловості — в 1,4 разу, в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів — у 1,3 разу, у фінансовій діяльності — в 1,13 разу. Заслужують на увагу також такі види діяльності, як торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, де рентабельність перевищує середню в 1,92 разу, а сфери транспорту та зв'язку — в 1,5 разу.

IV. Соціальний популізм у підсумку виллється у зниження загального рівня життя

Відповідаючи на запитання, *хто винен* у нинішньому інфляційному сплеску, зазначимо: насамперед політичні процеси. Тобто політична криза, що виникла у країні, вилилася в позачергові парламентські вибори, які продовжили череду виборів починаючи з 2004 року.

Цьогорічні виборчі перегони зумовили, по-перше, значні витрати ресурсів власне на виборчий процес. За оцінками експертів напередодні виборів, на них буде витрачено в цілому до 5 млрд дол. США. Ми не проводили власних досліджень і не перевіряли цю цифру, тому підтвердити її або спростувати не можемо. Але навіть якщо сума була вдвічі меншою, це все одно величезні гроші. Дуже швидко перекочовавши на споживчий ринок, вони значно посилили інфляційний тиск. У свою чергу, держава перед виборами збільшила соціальні виплати, що теж сприяло зростанню цін. Така практика стала застосовуватися ще з 2000 року. Проте напередодні президентських виборів 2004-го, у 2005-му, та й у всі наступні роки вона набула гіпертрофованої форми, що виходить за рамки здорового глузду.

Не виключаємо, що підвищення продовольчих цін у цей період справді мало політичний підтекст, про що заявляють деякі політики. Тобто хтось вирішив скористатися сприятливою ситуацією, щоб навмисне спровокувати й підняти ціни перед виборами, а потім спробувати їх опустити. Хоч би як там було, цей фактор не був визначальним — країна крок за кроком йшла до зростання інфляції. І цьому, хоча й меншою мірою, сприяло формування грошової пропозиції, що збільшувалася внаслідок надзвичайної активності іноземних запозичень (які здійснювалися, передусім, банками та корпоративними утвореннями України) і після їх обміну також виводилася на внутрішній ринок. Врешті-решт їх частина потрапляла й на продовольчий ринок. Додамо до цього легальні та нелегальні грошові перекази з-за кордону наших трудових мігрантів, а також так звані іноземні інвестиції, які йдуть, переважно, на придбання власності на території України. Якщо врахувати, що при цьому курс валют увесь час залишався практично незмінним, а у 2007 році ще й була надзвичайна посуха, яка обмежила обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, то отримаємо стрибок цін на продовольчому ринку, який миттєво зупинити неможливо, особливо якщо не врахувати всіх чинників цієї негативної тенденції. При цьому треба обов'язково зважати на ситуацію у світовій економіці, адже ціни, наприклад на зерно, у світі теж різко пішли вгору.

Саме з огляду на сказане, заходи щодо стримування інфляції, вжиті Кабінетом Міністрів, не могли бути досить ефективними та кардинально змінити ситуацію, а давали хіба що короткочасну відстрочку. Уряд, що теж представляє певні політичні сили, став заручником передвиборної боротьби, в ході якої реалізація

правильної, глибоко ешелонованої антиінфляційної політики була б рівносильна політичному самогубству. Такі дії в більшості країн здійснюються протягом одного-двох років після виборів, коли є кредит довіри. Оскільки наша країна вже кілька років перебуває в перманентному очікуванні прийдешніх виборів, у тому числі нових президентських у 2009 році, то й уся економіка стала заручницею політики.

А які прогнози? Якщо припустити, що маніпулятивний компонент у зростанні цін усе-таки не був присутній і їх підвищення було зумовлене тільки об'єктивними чинниками, то за підсумками року інфляція становитиме 15—16 %. А якщо сформований з усіх поглядів ціновий нарів не був надуманим і не розмокчеться після зміни політичного клімату, то чим скоріше він прорве, тим краще.

У пошуку відповіді на питання, *що робити*, з прицілом на довшу перспективу цілком розумним є намір уряду закласти у проекті бюджету-2008 фінансування його дефіциту за рахунок позик міжнародних організацій. Причому виключно під конкретні інвестиційні проекти. Можна уточнити: якщо гроші брати під хороші інфраструктурні проекти, це буде дуже логічна спроба змістити акцент зі стимулювання споживчого попиту на стимулювання інвестиційного. Якщо цієї ідеєю буде пронизаний увесь бюджет-2008 і наступні, інфляційний сплеск можна буде погасити досить швидко — протягом одного-двох років.

Але для цього ні в якому разі не можна навіть намагатися виконувати повною мірою й надзвичайно швидко (за 1-2 роки) всі ті соціальні обіцянки, що так бездумно та щедро лунали перед виборами від різних політичних сил.

А якщо й далі йти шляхом соціального підкупу, продовжуючи грати в небезпечні ігри останніх років, ми обов'язково дійдемо до тієї межі (або, правильніше сказати, “до ручки”), коли державі та економіці доведеться кардинально скорочувати споживчі витрати. І в підсумку соціальний популізм вилетіть у зниження загального рівня життя. Підтвердження тому — досвід Угорщини, яка у 2008 році вже в реальному вимірі планує знизити рівень життя на 8 %, позбавивши населення багатьох пільг, про що сказано вище.

V. Нарощуючи соціальні програми, ми погіршуємо перспективи розвитку країни

Макроекономічні показники 2007 року здебільшого були передбачувані. Жодних сплесків і процесів, які порушили б сформовані тенденції, не відбувалося, а тому в середньостроковій перспективі залишаються ті самі проблеми: економічна модель, що склалася з 2004 року (стимулювання платоспроможного попиту населення насамперед через бюджет і адекватна реакція бізнесу на підвищення доходів населення), формує відповідні макроекономічні показники — збільшення споживчого попиту помітно впливає на зростання ВВП і доходів бюджету. Проте ця тенденція має негативну складову: в її рамках відбувається підтримка не інвестиційного попиту в економіці, а платоспроможного попиту населення; за рахунок, у тому числі, зовнішніх позик

і трансфертів, що приходять від остарбайтерів та іноземних інвестицій, збільшується так званий нефакторний дохід населення, що покривається за рахунок не внутрішнього виробництва, а імпорту.

У результаті маємо зростаюче негативне сальдо товарного балансу. Звичайно, вплив на сальдо має також енергетична складова, але платоспроможний попит населення теж відіграє у формуванні негативного торговельного сальдо свою роль. Додаткові, невиробничі доходи населення покриваються за рахунок імпорту. Підвищуючи доходи населення, ми таким чином даємо заробляти іншим економікам, залишаючи власну на “голодному пайку”. Грубий приклад: іноземні банки дають в Україну кредити, щоб ми купували товари їхніх економік. Якби зараз економіка перебудовувалася на інвестиційну модель, то проблеми в цьому не було б. Однак ми вже чотири роки рухаємося шляхом стимулювання попиту населення, й це загрожує економічним показникам у середньостроковій перспективі, навіть якщо в найближчий рік показники платіжного балансу і притоку капіталу залишатимуться позитивними.

Зауважимо, що зовнішні позики не безмежні. Залучені зараз ресурси йдуть на стимулювання ринку житла, а також купівлю автомобілів та дорожньої побутової техніки. Позики держави використовуються на підвищення доходів найбідніших прошарків населення, які витрачають свої доходи на товари першої потреби та, знов-таки, імпорт, у тому числі й нелегальний. Є всі підстави вважати, що дійсний дефіцит торговельного балансу ще більший, ніж 8 млрд дол. США. Довівши до певного рівня борги корпоративного та державного сектору, кредитори перестануть давати гроші без попередніх умов, що вже мало місце в Угорщині. На той час ліміт інвестиційних позик буде вичерпаний за рахунок позик, що стимулюють споживчий попит населення. І ми вже не зможемо змінити економічну модель країни без певних потрясінь.

Постійні політичні чвари не дають змоги принципово змінити структуру економіки, а попереду — вибори президента 2009 року. У будь-якому разі швидко зробити зміни у структурі економіки не можливо, тому що дуже складно перекласти попит зі споживчого на інвестиційний. У наступному, 2008 році макроекономічні показники в Україні будуть, очевидно, досить непоганими. Але це не повинно розслабляти новий уряд, інакше ми втратимо можливість для проведення реформ. Темпи зростання інвестицій повинні випереджати темпи збільшення ВВП у 3—3,5 разу, враховуючи зношення основних фондів. Необхідно забезпечити трансформацію внутрішніх ресурсів заощаджень у інвестиційні кредити та ін. Причому це повинні бути інвестиції, спрямовані на створення нових виробничих потужностей, у тому числі за рахунок коштів від детінізації, на які сподіваються нова владна коаліція та сформований нею уряд.

У бюджеті зараз передбачено багато пільг, які вимивають із нього гроші. Неможливо одночасно призначати пільги й виділяти гроші на розвиток інфраструктурних проектів. Це неправильна модель, яку треба змінити. Говорячи про зміну

економічної моделі, політики найчастіше пропонують змінити характер пільг тим чи іншим суб'єктам або територіям. Натомість, потрібно змінювати характер поведінки держави в економіці. Уряд мусить витратити ресурси економіки не на пільги, а на розвиток інфраструктурних об'єктів, що дають змогу реалізувати нові економічні проекти.

Простий приклад: тепер під Києвом масово скуповується земля. Там, де є інфраструктура, земля коштує шалені гроші, а там, де її немає, — образно кажучи, копійки. Отже, держава повинна не надавати пільги, а розвивати інфраструктуру, стимулюючи тим самим бізнес, знижуючи ціни на інвестиційні об'єкти й водночас забезпечуючи зростання попиту на інвестиційні товари — техніку, труби, створювати робочі місця. Ми повинні будувати інвестиційну піраміду, коли всі внутрішні виробництва будуть завантажені замовленнями й зацікавлені у збільшенні робочих місць. Інвестиційна модель економіки дасть змогу стимулювати попит без побоювання та не оглядаючись на інфляцію. Інвестпопит спочатку проходить через сферу виробництва й тільки потім відбивається на доходах населення, що не дає інфляції зростати. Крім того, у запропонованій схемі з'являється місце для інвестиційного партнерства держави та бізнесу. До речі, в Інституті економіки та прогнозування НАН України в цьому напрямі виконано низку досліджень, які показують, як на державному рівні забезпечити партнерство держави та бізнесу з урахуванням, зокрема, й міжнародного досвіду.

Це досить ефективний, хоча й важкий у реалізації спосіб поєднання інтересів, тому не випадково найбільших успіхів тут досягла Великобританія. Інші країни світу, попри спроби, поки що відстають, хоча в напрямі співпраці держави та бізнесу є значні ресурси для розширення інвестицій, спрямованих на інноваційну діяльність.

Будь-яка політична сила, що дістала на виборах вотум довіри, повинна спочатку цим (переформатуванням бюджету) скористатися для бюджетної й економічної реформи. Звичайно, якщо перед виборами роздано неформальні обіцянки щодо збереження чи збільшення пільг — це страшно. Політики повинні розуміти, що в них є рік, максимум два, на реформу моделі економіки. Якщо не розпочати її в найближчому році — прийдуть чергові вибори, ми втратимо ініціативу й можемо програти. Через три роки інвестори вже почнуть виводити з України прибуток, що призведе до зниження платоспроможного попиту, й напевне змінить позицію у платіжному балансі: капітальний рахунок може стати від'ємним, а це шлях до девальвації та інфляції. А що відбувається в економіці, коли падає попит? Бізнес змушений скорочувати виробництво, тобто при відтоку капіталу виникне загроза скорочення виробництва, а для залучення позик на реформування потужностей під нові вимоги ринку в держави та бізнесу вже не буде можливості. Поки показники економіки стабільні, потрібно прискорити реформи. Стабільність економічних показників легко може бути порушена вже наприкінці 2007 року. На рахунку Казначейства накопичилося вже більш ніж

23 млрд грн, які уряд може почати витрачати, й через що, в тому числі, на кінець року зросла інфляція.

Разом із тим 19 млрд грн недофінансованого бюджетного дефіциту, на нашу думку, слід скоротити за рахунок невиконання ряду бюджетних програм і перекладання коштів бюджету з одних статей на інші. Але й це потрібно робити дуже грамотно, тому що в різних прошарків населення існують різні мотиви для витрачання грошей. Це означає, що на кінець цього року ми неминуче зіштовхнемося зі зростанням інфляції витрат. Інструмент боротьби з інфляцією витрат — це підвищення продуктивності праці та зниження цих самих витрат. По-іншому боротися з немонетарною інфляцією не можна. Якщо ми знову почнемо долати її з допомогою інструментів НБУ, то під загрозу вкотре буде поставлена інвестиційна складова в розвитку економіки.

VI. Ми живемо за рахунок тих ресурсів, які потрібно було вкласти в інвестиції

Сьогодні багато хто задається питанням: які ризики для економіки України на найближчих півроку-рік несуть обіцяні перед виборами соціальні ініціативи. Треба зазначити, що тоді, тобто з 2000 року, в нашій економіці почалося зростання, що спочатку мало відновлювальний, а потім набуло інвестиційно залежного характеру. Проте, на жаль, його не було цілком реалізовано: рівень інвестування в економіці до 2007 року досяг лише близько 40 % від рівня 1990 року, оскільки головним стимулом розвитку економіки був розвиток внутрішнього споживання, що стимулювалося платоспроможним попитом населення. Як результат, маємо проблеми в торговельному балансі, що є дефіцитним; інтенсивно беруться корпоративні позики за кордоном, держава теж продовжує вдаватися до позик. Щодо масштабів її зовнішнього боргу це не критичні обсяги позик, тому там усе ще досить стабільно та надійно.

Усі експерти постійно наголошують на тому, що ця модель зростання себе вичерпує. Вона ще даватиме результати цього року й, можливо, наступного, але такої позитивної динаміки, як була у нас останніх 8 років (збільшення ВВП на рівні 7,5 % середньорічних), уже не буде, якщо не відбудеться зміни моделі. Навіть якщо ми знайдемо ресурси, наприклад такі, які були отримані в результаті перепродажу “Криворіжсталі”.

Таким чином, у частині поточного споживання ми живемо за рахунок тих ресурсів, які потрібно було вкласти в інвестиції. Утім, мотивація для зміни моделі, особливо у сфері інвестиційної політики, досить слабка. Виходячи з цього, нинішня виборча кампанія, особливо з огляду на те, що через рік починаються президентські вибори, стає досить небезпечною, насамперед у середньостроковій перспективі, оскільки в нинішній “політиці обіцянок” криються серйозні дестабілізаційні фактори. І навіть якщо не буде серйозних економічних потрясінь, існує загроза зниження темпів зростання економіки. Тобто, якщо економіка

України не буде розвиватися в найближчих 5—10 років на рівні 5 % і більше в середньорічному обрахуванні, у сфері споживання будуть накопичуватися проблеми, й соціальні потрясіння неминучі.

Ця політична боротьба, по суті, робить нас заручниками змагань і обіцянок, що не працюють на економіку в перспективі. І не важливо, хто прийде до влади й почне виконувати те, що сьогодні обіцяється, — нам точно не уникнути серйозних потрясінь у фінансовій сфері.

Доказом вичерпаності нинішньої економічної моделі, про що говорилося вище, є співвідношення реальних доходів населення і продуктивності праці. З 2000-го по 2006 рік продуктивність праці зросла майже в 1,6 разу, а доходи населення — у 2,6 разу. Цей розрив не може зберігатися далі. За розрахунками, що проводилися Інститутом економіки та прогнозування НАН України, Національним банком та іноземними експертами, реальне споживання населення у 2006 році було майже відновлено до рівня 1990-го, хоча обсяг інвестицій становив, як зазначалося, дещо менше, ніж 40 %, порівняно з 1990 роком. Причому ця різниця, по суті, становить відставання ВВП від рівня 90-го року. Без цієї принципової зміни в нас попереду тільки різке падіння темпів економічного зростання. У цьому — ключ до розв'язання головної проблеми — забезпечення високих і стабільних темпів економічного зростання.

А ще нам потрібно перебудувати економіку під модель дорогої робочої сили. Якщо сьогодні говорять, що в нас невелика різниця між кількістю тих, що виїхали, і тих, що в'їхали у країну, то ми повинні звернути увагу, що виїжджають переважно люди освічені, а приїзять — м'яко кажучи, не дуже.

Паралельно існує проблема пенсійної реформи. Річ у тім, що, індексуючи й додаючи пенсію, ми не розв'язуємо принципову проблему пенсійної системи. Остання повинна бути поставлена в пряму залежність від трудового внеску, аби стимулювати людину до активної участі у трудовій діяльності. Ми повинні говорити про те, що це дуже складний і хворобливий перехід, і дуже шкода, що ці ініціативи були залишені поза увагою більшості наших політиків.

Для розвитку економіки будь-яка політична сила, що прийшла до влади, повинна знизити податкове навантаження й позбавити бізнес пільг. Сьогодні ми повернулися до пільг ВЕЗ і ТППР, а це неправильно. Треба зацікавити бізнес не пільгами, а в інший спосіб. Потрібно займатися інфраструктурою цих територій, тоді розвиток бізнесу там стане дешевшим. Таким чином розв'язується одразу кілька завдань: і бізнес буде приходити туди не на пільги, а на нормальні умови роботи, й держава створюватиме робочі місця.

Ось елементи принципової зміни моделі економічної поведінки. Хоча й це далеко не все. Потрібно обов'язково змінити регуляторну політику, аби бізнес мав можливість проявити свою активність. Треба переорієнтувати частину бюджетних коштів на підтримку інвестиційної активності, визначившись із пріоритетами; нарешті розв'язати проблему нерентабельного виробництва й припинити підтри-

мувати його ресурсами. Особливо це актуально в умовах підвищення цін на газ. Ми повинні розуміти, що вони неодмінно зростатимуть, як це підтвердили домовленості на 2008 рік. Звичайно, виникне проблема, що робити з хімічною чи металургійною галузями, і її теж потрібно розв'язувати.

Слід зазначити, що проблеми, які існують на світових фінансових ринках, можуть найближчим часом торкнутися й України. Наш корпоративний сектор досить багато коштів позичив за кордоном, і наша кредитна активність значною мірою підтримується за рахунок зовнішніх позик. У зв'язку з цим виникають питання: як зберегти цю кредитну активність національної банківської системи? А що коли на світових ринках буде потрясіння, що призведе до подорожчання кредитів? І, природно, постає проблема кредитної активності нашої банківської системи та ціни кредитів, а отже, інвестицій і попиту для бізнесу. Сьогодні є достатньо рекомендацій для відповідей на поставлені питання. Головна відповідь — за політиками, які нарешті зважаться на необхідні зміни.

Таблиця 6. Різниця в темпах зростання заробітної плати та ВВП по роках у порівнянних цінах, процентні пункти

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
-6,5	10,1	13,0	5,6	11,7	17,6	11,2

За період з 2000-го по 2006 рік доходи населення зросли в 3,7 разу, валовий прибуток, змішаний дохід за національними рахунками — у 2,8 разу, тоді як надані кредити з урахуванням кредитних вкладів у іноземній валюті — у 12,5 разу, збільшивши при цьому відношення наданих кредитів до ВВП за вказаний період у 4,1 разу. Таким чином, боргова позиція населення та суб'єктів господарювання за період зростання економіки збільшилася досить істотно, й можна стверджувати, що зростання економіки та реальної середньомісячної заробітної плати є результатом не підвищення продуктивності праці, а скоріше — проїдання ресурсів майбутніх поколінь, оскільки, як видно з табл. 6, щороку, починаючи з 2001-го, реальна зарплата випереджала зростання ВВП у порівнянних цінах від 5,6 процентного пункту у 2003 році до 17,6 процентного пункту в 2005-му.